

Research Article

Redefining the geopolitics of the south Caucasus: towards a new regional security order

Sirous Ahmadi¹, Hojat Mahkoei^{1*} , Amir Gandomkar¹

1-Department of Geography, Na.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Received: 14 May 2026 Accepted: 03 July 2026

Extended Abstract

Introduction

The South Caucasus, as the connecting link between Europe, Asia, and the Middle East, is considered one of the most sensitive and strategically important geopolitical regions in the world. With its unique geographical position, rich energy resources (particularly Azerbaijan's natural gas), vital transportation corridors, and ethnic-religious diversity, the region has always been a focal point for the convergence and competition of great powers and regional actors. The South Caucasus has long been exposed to dynamic interactions of power and influence, further complicated by a complex history of shifting alliances and territorial disputes. At a time when the world is witnessing a period of geopolitical reconfiguration triggered by the Russia-Ukraine conflict and intensified global competition for power, the repercussions of these changes are resonating strongly in the South Caucasus. This article examines the complex landscape of the South Caucasus, analyzing its evolving geopolitical dynamics and the potential emergence of a new security order. Traditionally, the region has been under significant Russian influence, which Moscow has regarded as part of its "sphere of privileged interests." However, Russia's regional dominance has faced serious challenges, primarily due to the consequences of its war in Ukraine and domestic economic difficulties. This shift in the global geopolitical landscape has created opportunities for other external actors to fill the vacuum left by Russia's declining influence. Meanwhile, the three South Caucasus countries — Armenia, Azerbaijan, and Georgia — have strategically positioned themselves to capitalize on these changing dynamics, safeguard their national interests, and enhance their independence. Recent developments in regional politics signal a significant transition toward a new security order. Therefore, examining this ongoing transformation and its potential implications for the future of the South Caucasus is essential. Accordingly, the present study seeks to shed light on this ongoing transition by exploring the roots of the Russian-dominated security order, its subsequent decline, and the possible emergence of a new security framework in the South Caucasus, while also assessing its implications. A deeper examination of the intricate geopolitical changes in the South Caucasus provides a comprehensive understanding of the emerging security order, along with the opportunities and challenges it presents for the countries and actors involved. While Russia seeks to regain its influence over its former republics, new actors such as Turkey and Iran have quickly entered the arena. Initially struggling to define their positions, they were later followed — albeit gradually and cautiously — by more distant actors such as the United States and the European Union, primarily for economic reasons. These dynamics highlight the growing importance of the region in international politics. For instance, the United States, through its involvement and support for the Zangezur Corridor, has defined the South Caucasus as a region of vital interest.

Citation: Ahmadi, S. et al, 2026. Redefining the geopolitics of the south Caucasus, *Res. Earth. Sci.*: 17(2), (50-65)
DOI: 10.48308/esrj.2026.107331

* Corresponding author E-mail address: h.mahkouii@phu.iaun.ac

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Materials and Methods

The present research is an applied study employing a futures studies approach. The main method used is the Quantitative Delphi Technique conducted over three successive rounds, complemented by morphological scenario planning and cross-impact analysis. In the first stage, a systematic literature review and semi-structured interviews with eight initial experts identified 25 key factors. A Delphi panel was then formed consisting of 32 carefully selected experts (18 university professors and researchers, 11 senior political-security analysts, 3 former diplomats and ambassadors). The selection criterion was a minimum of 10 years of relevant experience and in-depth familiarity with the Caucasus region. In the first through third rounds, structured questionnaires were administered, consisting of two sections: a five-point Likert scale to measure the importance of factors and a 0–100 percent probability scale to assess the likelihood of scenarios. After each round, statistical feedback (including means, standard deviations, and coefficients of variation) was provided to the experts, and the questionnaire was revised accordingly. Consensus was evaluated using a coefficient of variation (CV) ≤ 0.5 and the non-parametric Kruskal-Wallis test ($p < 0.05$). Finally, by integrating the Delphi results with cross-impact analysis of the factors, four probable scenarios were developed for the horizon of 2035. Instrument reliability was confirmed using Cronbach's alpha (above 0.85), and content validity was verified through expert judgment. This mixed-method approach provides suitable validity and generalizability for security futures studies.

Results and Discussion

The results of the quantitative Delphi method indicated strong consensus on 18 out of the 25 initial factors. The relationship between Azerbaijan and Armenia emerged as the most central variable, with a statistically significant difference ($p < 0.05$). This finding suggests that the Nagorno-Karabakh conflict remains the “mother risk” of the region. The rise of the Turkey-Azerbaijan axis and the critical importance of transportation corridors indicate a shift of power from the north to the southwest of the region. The weakening of Russia (ranked 4th) enjoys relative consensus, although some experts pointed to Moscow's limited capacity for a comeback. The dominant scenario — Fragile Multilateral Balance — characterized by the relative dominance of Turkey and Azerbaijan, limited Russian presence, a more marginal role for Iran, and Western economic engagement, is the most probable future. This scenario is fragile because it heavily depends on the stability of Baku-Yerevan relations and effective corridor management. The regional cooperation scenario, although desirable for all actors (especially Iran), has only a 27.3% probability. The high standard deviation (15.8) reflects serious expert skepticism. Its realization requires the establishment of practical confidence-building mechanisms, such as joint management of the Zangezur Corridor, effective 3+3 dialogue, and multilateral security agreements. Experts emphasized that without resolving the Armenia-Azerbaijan issue, this scenario would remain largely unattainable. The polarization scenario carries a 16.8% probability but involves very high risk. In this case, Russia-West and Iran-Turkey rivalries would turn the region into an arena for proxy conflicts. Experts warned that escalation of the Ukraine war or Iran-Israel/Western tensions could activate this scenario. The disorder scenario is the least probable (only 7.3%), yet it is the most destructive. In this scenario, the continuation of frozen conflicts, severe weakness of regional institutions, and unregulated competition among actors would lead to chronic instability, increased forced migration, economic collapse in some areas, and the complete marginalization of several actors. This situation could transform the South Caucasus into a gray, insecure zone lacking effective governance, with negative consequences extending far beyond the region's borders. The strongest barrier remains the continuation of territorial and ethnic conflicts, which are rooted in history, identity, and geography. This structural factor challenges any attempt to build an indigenous security architecture. Great power competition, as the second barrier, keeps the region in a state of securitization. In contrast, confidence-building mechanisms were identified as the strongest facilitator. Experts stressed the need to move from zero-sum approaches to win-win games. Diversification of corridors can also reduce dependencies and create grounds for cooperation. Overall, the findings indicate that the South Caucasus is undergoing a structural geopolitical transition from a Russian-dominated unipolar order toward a fragile multipolar one. This transition is neither inevitable nor linear; rather, it will largely depend on the strategic choices of the actors over the next 5–7 years. Theoretically, the results align closely with structural realism and the Copenhagen School of Regional Security. The

region remains in the stage of securitization, and desecuritization requires a discursive shift and the creation of a shared security identity.

Conclusion

The South Caucasus, as one of the most sensitive geopolitical regions in the world, is experiencing a profound structural transition. Utilizing the Quantitative Delphi Method and scenario planning techniques, and with the participation of 32 distinguished experts, the present study identified the key factors shaping the future security order of the region and outlined probable scenarios up to the 2035 horizon. The most significant finding is the prominence of Azerbaijan-Armenia relations as the most central key factor (mean = 4.78). This variable not only influences other factors but also acts as the focal point of developments. Following this are the role of the Turkey-Azerbaijan axis, the status of transportation corridors (especially Zangezur and the Middle Corridor), and the relative decline of Russian presence. This pattern confirms that conflict geography, energy, and corridors remain the three main pillars of South Caucasus geopolitics. Among the four scenarios developed, the Fragile Multilateral Balance scenario, with nearly 49% probability, is considered the most likely future. In this scenario, Turkey and Azerbaijan will gain relative economic and military dominance, Russia will maintain a limited but intelligent presence, Iran will play a more marginal role, and the West will engage primarily through economic tools and energy. The fragility of this scenario makes it unstable, as even minor border tensions or disruptions in the corridors could push it toward polarization or disorder. Although the indigenous regional cooperation scenario is the most desirable from a normative perspective (27% probability), its realization demands strong political will and practical confidence-building mechanisms due to deep historical mistrust, geopolitical rivalries, and weak regional institutions. The two negative scenarios (polarization and disorder), despite lower probabilities, carry extremely high destructive potential and must not be overlooked by policymakers. Theoretically, the findings are largely consistent with structural realism and the Copenhagen School's Regional Security Theory. The region is still in the stage of securitization, and moving toward desecuritization requires shifting from zero-sum competition to win-win cooperation. Moreover, the study highlights the growing importance of non-traditional factors such as corridors and energy diplomacy in shaping new security orders, demonstrating that in today's world, economic geography is as significant as political geography.

Keywords: South Caucasus, Geopolitics, Regional order, Regional actors, Extra-Regional actors.

بازتعریف ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: به سوی نظم امنیت منطقه‌ای جدید

سیروس احمدی^۱، حجت مهکویی^{۱*} ، امیر گندمکار^۱

۱- گروه جغرافیا، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

(پژوهشی) دریافت مقاله: ۱۴۰۵/۰۲/۲۴ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۵/۰۴/۱۲

چکیده گسترده

مقدمه

قفقاز جنوبی به عنوان حلقه اتصال اروپا، آسیا و خاورمیانه، یکی از حساس‌ترین و راهبردی‌ترین مناطق ژئوپلیتیک جهان محسوب می‌شود. این منطقه با موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد، منابع انرژی غنی (به ویژه گاز آذربایجان)، کریدورهای حمل‌ونقل حیاتی و تنوع قومی-مذهبی، همواره محل تلاقی و رقابت منافع قدرت‌های بزرگ و بازیگران منطقه‌ای بوده است. قفقاز جنوبی مدت‌هاست که در معرض تعامل پویای قدرت و نفوذ قرار دارد که با تاریخ پیچیده‌ای از اتحادهای متغیر و اختلافات ارضی پیچیده‌تر شده است. همزمان با اینکه جهان شاهد دوره‌ای از پیکربندی مجدد ژئوپلیتیک است که توسط درگیری روسیه و اوکراین و رقابت جهانی قاطعانه‌تر برای قدرت آغاز شده است، پیامدهای این تغییرات در قفقاز جنوبی نیز طنین‌انداز شده است. این مقاله به بررسی چشم‌انداز پیچیده قفقاز جنوبی می‌پردازد و پویایی ژئوپلیتیک در حال تحول آن و ظهور بالقوه یک نظم امنیتی جدید را بررسی می‌کند. به طور سنتی، این منطقه تحت نفوذ قابل توجه روسیه بوده است که آن را بخشی از "منطقه منافع ممتاز" خود می‌دانسته است. با این حال، تسلط منطقه‌ای مسکو با چالش‌هایی که عمدتاً به دلیل پیامدهای درگیری روسیه در اوکراین و مشکلات اقتصادی در داخل، مواجه است. این تغییر در چشم‌انداز ژئوپلیتیک جهانی فرصت‌هایی را برای سایر بازیگران خارجی ایجاد کرده است تا جای خالی ناشی از کاهش نفوذ روسیه را پر کنند. در همین حال، سه کشور قفقاز جنوبی - ارمنستان، آذربایجان و گرجستان - به طور استراتژیک خود را در موقعیت مناسبی قرار داده‌اند تا از پویایی‌های در حال تغییر بهره ببرند، منافع ملی خود را حفظ کنند و استقلال خود را افزایش دهند. این تحولات اخیر در سیاست منطقه‌ای، نشان‌دهنده گذار قابل توجه به سوی یک نظم امنیتی جدید است و بررسی این دگرگونی در حال وقوع و پیامدهای بالقوه‌ی آن برای آینده قفقاز جنوبی را ضروری می‌سازد. براین اساس، پژوهش حاضر در پی آن است که با بررسی ریشه‌های نظم امنیتی تحت سلطه‌ی روسیه، زوال بعدی آن و ظهور یک چارچوب امنیتی جدید احتمالی در قفقاز جنوبی، به این گذار جاری پرتو افکنده و پیامدهای آن را ارزیابی کند. با بررسی عمیق‌تر تغییرات پیچیده‌ی ژئوپلیتیک در قفقاز جنوبی، درکی جامع از نظم امنیتی نوظهور و فرصت‌ها و چالش‌هایی که برای کشورها و بازیگران درگیر ایجاد می‌کند حاصل می‌شود. در حالی که روسیه تلاش می‌کند نفوذ خود را بر جمهوری‌های سابقش بازپس گیرد، بازیگران جدیدی مانند ترکیه و ایران به سرعت وارد میدان شده‌اند که قبلتر در تعریف موقعیت خود دچار مشکل بودند.

استناد: احمدی، س. و همکاران، ۱۴۰۵. بازتعریف ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی: به سوی نظم امنیت منطقه‌ای جدید، پژوهشهای دانش زمین:

DOI: 10.48308/esrj.2026.107331 (۶۵-۵۰)، ۱۷(۲)

E-mail: h.mahkouii@phu.iaun.ac

* نویسنده مسئول:

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY). license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

بعدها بازیگران دورتر مانند ایالات متحده و اتحادیه اروپا به دلایل مختلف (عمدتاً در حوزه اقتصادی) به تدریج و با احتیاط وارد شدند. این پویایی، نقش رو به رشد منطقه در سیاست بین‌الملل را برجسته می‌کند. برای مثال، ایالات متحده با حضور خود و اجاره کریدور زنگزور، قفقاز جنوبی را به عنوان منطقه‌ای با منافع حیاتی تعریف کرده است.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع کاربردی با رویکرد آینده‌پژوهی است. روش اصلی، دلفی کمی در سه دور متوالی همراه با تکنیک سناریونویسی مورفولوژیکی و تحلیل متقاطع بوده است. در مرحله نخست، با مرور ادبیات سیستماتیک و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۸ کارشناس اولیه، ۲۵ عامل کلیدی شناسایی شد. سپس پنل دلفی متشکل از ۳۲ کارشناس منتخب (۱۸ استاد دانشگاه و پژوهشگر، ۱۱ تحلیل‌گر سیاسی-امنیتی، ۳ دیپلمات و سفیر سابق)، تشکیل گردید. معیار انتخاب خبرگان، حداقل ۱۰ سال تجربه مرتبط و آشنایی عمیق با قفقاز بود. در دورهای اول تا سوم، پرسشنامه‌های ساختاریافته شامل دو بخش بود: مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای برای سنجش اهمیت عوامل و مقیاس ۱۰۰-۰ درصدی برای احتمال وقوع سناریوها. پس از هر دور، بازخورد آماری (میانگین، انحراف استاندارد، ضریب واریاسیون) به خبرگان ارائه و پرسشنامه اصلاح شد. اجماع با معیار $CV \leq 0.5$ و آزمون غیرپارامتریک کروسکال-والیس ($p < 0.05$) سنجیده شد. در نهایت، با تلفیق نتایج دلفی و تحلیل متقاطع عوامل، چهار سناریوی محتمل تا سال ۲۰۳۵ ترسیم گردید. پایایی ابزار با آزمون آلفای کرونباخ (بالای ۰/۸۵) و روایی محتوایی از طریق نظر خبرگان تأیید شد. این روش ترکیبی، اعتبار و قابلیت تعمیم‌پذیری مناسبی برای مطالعات آینده‌پژوهی امنیتی فراهم آورد.

نتایج و بحث

نتایج دلفی کمی حاکی از اجماع قوی بر سر ۱۸ عامل از ۲۵ عامل اولیه بود. عامل روابط آذربایجان-ارمنستان با اختلاف معنادار ($p > 0.05$) محوری‌ترین متغیر است. این یافته نشان می‌دهد مناقشه قره‌باغ همچنان «ریسک مادر» منطقه است. ظهور محور ترکیه-آذربایجان و اهمیت کریدورها، حاکی از گذار قدرت از شمال به جنوب-غرب منطقه است. تضعیف روسیه (رتبه ۴) مورد اجماع نسبی است، هرچند برخی کارشناسان به ظرفیت بازگشت محدود مسکو اشاره کردند. سناریوی غالب (تعادل شکننده) با تسلط نسبی ترکیه-آذربایجان، حضور محدود روسیه، نقش حاشیه‌ای ایران و ورود اقتصادی غرب، محتمل‌ترین آینده است. این سناریو شکننده است زیرا به شدت وابسته به ثبات روابط باکو-ایروان و مدیریت کریدورها می‌باشد. سناریوی همکاری منطقه‌ای مطلوب اما چالش‌برانگیز است؛ بی‌اعتمادی تاریخی و ضعف نهادها (مانند فرمت ۳+۳) مانع اصلی آن هستند. تداوم مناقشات ارضی (میانگین ۶۸/۴) قوی‌ترین بازدارنده و مکانیسم‌های اعتمادسازی (۴۱/۴) مهم‌ترین تسهیل‌کننده شناخته شدند. از منظر نظری، نتایج با واقع‌گرایی ساختاری و مکتب کپنهاگ همخوانی دارد. منطقه در مرحله امنیت‌گرایی قرار دارد و امنیت زدایی نیازمند تغییر گفتمان و ایجاد اعتماد مشترک است. جغرافیای اقتصادی (کریدورها و انرژی) به اندازه جغرافیای سیاسی تعیین‌کننده شده است. سیاست ایران مهم ارزیابی شده، اما خبرگان بر لزوم گذار از رویکرد امنیتی صرف به دیپلماسی اقتصادی تأکید کردند. قوی‌ترین بازدارنده، تداوم مناقشات ارضی است که ریشه در تاریخ، هویت و جغرافیا دارد. این عامل ساختاری، هرگونه معماری امنیتی بومی را با چالش مواجه می‌سازد. رقابت قدرت‌های بزرگ نیز به عنوان عامل بازدارنده دوم، منطقه را در وضعیت «امنیت‌گرایی» نگه می‌دارد. در مقابل، مکانیسم‌های اعتمادسازی قوی‌ترین تسهیل‌کننده است. خبرگان بر لزوم گذار از رویکردهای صفر-مجموع به بازی‌های برد-برد تأکید داشتند. تنوع کریدورها نیز می‌تواند وابستگی‌ها را کاهش دهد و زمینه همکاری را فراهم آورد. تفسیر کلی یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد قفقاز جنوبی در حال تجربه یک «گذار ژئوپلیتیک ساختاری» از نظم تک‌قطبی روسی به سمت یک نظم چندقطبی شکننده است. این گذار نه حتمی و نه خطی است، بلکه به شدت وابسته به انتخاب‌های استراتژیک بازیگران در ۵-۷ سال آینده خواهد بود. از منظر نظری، نتایج بیشتر با واقع‌گرایی ساختاری (والتر و میرشایمر) و نظریه امنیت منطقه‌ای مکتب کپنهاگ همخوانی دارد. منطقه هنوز در مرحله «امنیت‌گرایی» قرار دارد و «امنیت‌سازی» نیازمند تغییر گفتمان و ایجاد هویت امنیتی مشترک است. سناریوی غالب (تعادل شکننده چندجانبه): با ۶/۴۸ احتمال، محتمل‌ترین آینده است. در این سناریو، ترکیه-آذربایجان تسلط نسبی اقتصادی-نظامی پیدا می‌کنند، روسیه حضور محدود اما مؤثر (به‌ویژه در ارمنستان و گرجستان) دارد، ایران نقش حاشیه‌ای‌تری ایفا می‌کند و غرب از طریق انرژی و کریدورها وارد می‌شود. شکنندگی این سناریو ناشی از وابستگی شدید به ثبات روابط باکو-ایروان است. کوچک‌ترین تنش مرزی

یا اختلال در کریدورها می‌تواند آن را بی‌ثبات کند. سناریوی همکاری منطقه‌ای: با وجود مطلوبیت برای همه بازیگران (به‌ویژه ایران)، احتمال آن تنها ۳/۲۷٪ است. انحراف استاندارد بالا (۸/۱۵) نشان‌دهنده تردید جدی خبرگان است. تحقق این سناریو نیازمند ایجاد مکانیسم‌های اعتمادسازی عملی (مانند مدیریت مشترک کریدور زنگزور، گفتگوی ۳+۳ مؤثر، و توافقنامه‌های امنیتی چندجانبه) است. خبرگان تأکید کردند که بدون حل مسئله ارمنستان-آذربایجان، این سناریو عملاً غیرقابل دسترس خواهد ماند. سناریوی قطبی‌سازی: احتمال ۸/۱۶٪ اما با ریسک بسیار بالا. در این حالت، رقابت روسیه-غرب و ایران-ترکیه منطقه را به عرصه درگیری نیابتی تبدیل می‌کند. کارشناسان هشدار دادند که تشدید جنگ اوکراین یا تنش‌های ایران-اسرائیل/غرب می‌تواند این سناریو را فعال کند.

سناریوی بی‌نظمی: کم‌احتمال‌ترین سناریو (با احتمال تنها ۳/۷٪) است، از نظر تخریب‌کنندگی، ویرانگرترین گزینه به شمار می‌رود. در این سناریو، تداوم درگیری‌های فریز شده، ضعف شدید نهادهای منطقه‌ای و رقابت بی‌قاعده و بی‌قانون میان بازیگران، منجر به بی‌ثباتی مزمن، افزایش مهاجرت‌های اجباری، فروپاشی اقتصادی در برخی مناطق و حاشیه‌نشینی کامل تعدادی از بازیگران خواهد شد. این وضعیت می‌تواند قفقاز جنوبی را به یک منطقه خاکستری ناامن و فاقد حاکمیت مؤثر تبدیل کند که پیامدهای منفی آن فراتر از مرزهای منطقه گسترش یابد.

نتیجه‌گیری

قفقاز جنوبی به عنوان یکی از حساس‌ترین مناطق ژئوپلیتیک جهان، در حال تجربه یک گذار ساختاری عمیق است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش دلفی کمی و تکنیک سناریونویسی، تلاش کرد تا با مشارکت ۳۲ کارشناس برجسته، عوامل کلیدی شکل‌دهنده نظم امنیتی آینده این منطقه را شناسایی کرده و سناریوهای محتمل تا افق ۲۰۳۵ را ترسیم نماید. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که منطقه در حال خروج از نظم تک‌قطبی مبتنی بر سلطه نسبی روسیه و حرکت به سوی یک نظم چندقطبی شکننده است که در آن بازیگران منطقه‌ای مانند ترکیه و آذربایجان وزن بیشتری یافته‌اند. مهم‌ترین یافته پژوهش، برجسته شدن روابط آذربایجان-ارمنستان به عنوان محوری‌ترین عامل (میانگین ۷۸/۴) است. این متغیر نه تنها بر سایر عوامل اثرگذار است، بلکه به مثابه نقطه کانونی تحولات عمل می‌کند. پس از آن، نقش محور ترکیه-آذربایجان، وضعیت کریدورهای حمل‌ونقل (به‌ویژه زنگزور و میانی)، و تضعیف نسبی حضور روسیه قرار دارند. این الگو تأیید می‌کند که جغرافیای مناقشه، انرژی و کریدورها همچنان سه ستون اصلی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی باقی مانده‌اند. از میان چهار سناریوی ترسیم‌شده، سناریوی تعادل شکننده چندجانبه با احتمال نزدیک به ۴۹ درصد، محتمل‌ترین آینده ارزیابی شد. در این سناریو، ترکیه-آذربایجان تسلط نسبی اقتصادی-نظامی خواهند داشت، روسیه حضور محدود اما هوشمندانه‌ای حفظ خواهد کرد، ایران نقش حاشیه‌ای‌تری ایفا می‌کند و غرب عمدتاً از طریق ابزارهای اقتصادی و انرژی وارد میدان می‌شود. شکندگی این سناریو، آن را به وضعیتی ناپایدار تبدیل کرده که کوچک‌ترین اختلال می‌تواند آن را به سمت قطبی‌سازی یا بی‌نظمی سوق دهد. سناریوی همکاری منطقه‌ای بومی هرچند از منظر اصولی مطلوب‌ترین گزینه است (با احتمال ۲۷ درصد)، اما به دلیل بی‌اعتمادی تاریخی عمیق، رقابت‌های ژئوپلیتیک و ضعف نهادهای منطقه‌ای، تحقق آن نیازمند اراده سیاسی جدی و مکانیسم‌های اعتمادسازی عملی است. دو سناریوی منفی (قطبی‌سازی و بی‌نظمی) هرچند احتمال کمتری دارند، اما آثار تخریبی بسیار بالایی خواهند داشت و نباید از نظر سیاست‌گذاران دور بمانند. از منظر نظری، یافته‌های این پژوهش بیشتر با واقع‌گرایی ساختاری و نظریه امنیت منطقه‌ای مکتب کپنهاگ همخوانی دارد. منطقه هنوز در مرحله «امنیت‌گرایی»^۱ قرار دارد و گذار به مرحله «امنیت‌سازی»^۲ نیازمند تغییر گفتمان از رقابت صفر-مجموع به همکاری برد-برد است. علاوه بر این، نتایج پژوهش بر اهمیت عوامل غیرسنجی مانند کریدورها و دیپلماسی انرژی در شکل‌گیری نظم‌های امنیتی جدید تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که در دنیای امروز، جغرافیای اقتصادی به همان اندازه جغرافیای سیاسی اهمیت یافته است.

واژگان کلیدی: قفقاز جنوبی، ژئوپلیتیک، نظم منطقه‌ای، بازیگران منطقه‌ای، بازیگران فرمانطقه‌ای.

مقدمه

قفقاز جنوبی، به عنوان حلقه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و خاورمیانه، از دیرباز یکی از مهم‌ترین مناطق ژئوپلیتیک جهان بوده است. این منطقه که اغلب به عنوان «جنگل ژئوپلیتیک» توصیف می‌شود، محل تلاقی منافع قدرت‌های بزرگ و بازیگران منطقه‌ای است و به دلیل موقعیت استراتژیک، منابع انرژی غنی، کریدورهای حمل‌ونقل حیاتی و تنوع قومی- مذهبی، همواره صحنه رقابت‌های ژئوپلیتیک بوده است. با این حال، تحولات دهه اخیر، به‌ویژه جنگ دوم قره‌باغ (۲۰۲۰ و ۲۰۲۳)، حمله تمام‌عیار روسیه به اوکراین (Genté, 2022)، و پیامدهای آن بر توازن قوا در اوراسیا، این منطقه را در آستانه یک بازآرایی ساختاری قرار داده است. روسیه که برای دهه‌ها قدرت هژمونیک قفقاز جنوبی محسوب می‌شد (Rferl.org, 2023) به دلیل درگیری در جنگ اوکراین و تحریم‌های گسترده، ناگزیر به عقب‌نشینی نسبی از نفوذ سنتی خود در این منطقه شده است (Kandelaki, 2023). در مقابل، ترکیه با حمایت از آذربایجان و تقویت حضور نظامی- اقتصادی، ایران با تلاش برای حفظ اهرم‌های سنتی خود، اتحادیه اروپا و ایالات متحده با تمرکز بر تنوع‌بخشی به مسیرهای انرژی و حمل‌ونقل، و حتی چین از طریق ابتکار «کمربند و جاده» وارد میدان رقابت شده‌اند (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023). این تحولات، نظم امنیتی پیشین مبتنی بر «سلطه نسبی روسیه» (Russia-briefing.org, 2023) را به چالش کشیده و ضرورت بازتعریف ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی و حرکت به سوی یک نظم امنیتی منطقه‌ای جدید را برجسته ساخته است. با وجود اهمیت موضوع، بیشتر مطالعات موجود بر تحلیل رویدادهای گذشته یا نقش تک‌تک بازیگران تمرکز کرده‌اند و کمتر پژوهشی با رویکرد آینده‌پژوهی و روش‌شناسی سیستماتیک به ترسیم سناریوهای محتمل نظم امنیتی آینده این منطقه پرداخته است. خلأ موجود در ادبیات، این پرسش محوری را مطرح می‌سازد: آینده نظم امنیتی قفقاز جنوبی تا افق ۲۰۳۵ چیست و کدام عوامل کلیدی بر شکل‌گیری آن تأثیرگذار خواهند بود؟ پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ، با رویکرد آینده‌پژوهی و بهره‌گیری از روش دلفی کمی همراه با تکنیک سناریونویسی، به دنبال شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار، سنجش نظر خبرگان و

ترسیم سناریوهای محتمل برای نظم امنیتی منطقه است. این مطالعه نه تنها به دنبال توصیف وضعیت موجود است، بلکه با نگاهی کاربردی، راهکارهایی برای گذار از وضعیت شکننده کنونی به یک معماری امنیتی بومی و پایدارتر ارائه می‌دهد. از منظر نظری، پژوهش حاضر بر پایه تلفیقی از واقع‌گرایی ساختاری، نظریه‌های امنیت منطقه‌ای (به ویژه مکتب کپنهاگ) و رویکردهای آینده‌پژوهی قرار دارد. روش‌شناسی ترکیبی به کار رفته (شناسایی عوامل از طریق مرور ادبیات و مصاحبه اولیه، سپس اجرای دلفی کمی در سه دور با مشارکت ۳۲ کارشناس و در نهایت سناریونویسی مورفولوژیکی) امکان دستیابی به نتایج معتبر، قابل اعتماد و سیاست‌گذارانه را فراهم آورده است. ساختار مقاله به این صورت است: پس از مقدمه، مبانی نظری و پیشینه پژوهش بررسی می‌شود. سپس عوامل کلیدی شناسایی و با روش دلفی ارزیابی می‌گردند. در ادامه، سناریوهای چهارگانه آینده ترسیم و تحلیل شده و در پایان، نتیجه‌گیری و پیشنهادها برای سیاستی ارائه خواهد شد. پژوهش حاضر امیدوار است با ارائه تصویری واقع‌بینانه از آینده قفقاز جنوبی، به سیاست‌گذاران ایران و سایر بازیگران منطقه‌ای در طراحی استراتژی‌های هوشمندانه‌تر در این منطقه حساس کمک کند.

مبانی نظری

مطالعات امنیتی

مطالعات امنیتی رئالیستی

رهیافت رئالیست یکی از قدیمی‌ترین نگرش‌ها در عرصه توضیح و تبیین مسائل بین‌المللی است و هنوز هم در میان سایر رویکردهای موجود دارای جایگاه مناسب و درخوری است. رئالیست‌ها در مجموعه نگرش‌های خردگرا و تشریح‌کننده وضع موجود قرار دارند و کمتر به پیش‌بینی دل‌خوش داشته‌اند. این رویافت به دلیل قدمت و سابقه بسیار و به منظور تطبیق خود با روندها و تحولات نظام بین‌الملل به انواع گوناگونی تقسیم گردیده است. یکی از تقسیم‌بندی‌های راهکارهای رئالیستی براساس دوره زمانی است که به واقع‌گرایی کلاسیک (تا اوایل قرن بیستم)، واقع‌گرایی نوین (۱۹۳۹-۱۹۷۹) و نو واقع‌گرایی (۱۹۷۹ به بعد) تقسیم می‌شود (Khani, 1389). رئالیست‌ها دولت‌ها را بازیگران اصلی صحنه سیاست بین‌الملل تلقی کرده‌اند که براین اساس سایر بازیگران مانند شرکت‌های چندملیتی و

صورت الگویی عرضه کرد (Qassimi, 2012). واقع‌گرایی ضمن قبول تکثر ماهیت انسانی خواهان ایجاد حوزه‌ای مستقل برای سیاست است. در نگرش واقع‌گرایی قدرت زیربنای سیاست و شکل‌دهنده روابط بین‌الملل محسوب می‌شود. رهیافت رئالیستی از محدود نگرش‌هایی است که مساله امنیت، محور و پایه اصلی آن است. رئالیست‌ها در حوزه امنیت به مسائلی مانند امنیت بین‌الملل، ناامنی، بقا، موضوعات امنیت مبتنی بر محور نظامی، خوداتکایی در تحصیل امنیت و دولت‌محوری در مرجع امنیت می‌پردازند. در مجموع همه واقع‌گرایان علی‌رغم تفاوت در دیدگاه‌ها به جهت برخورداری از سرچشمه مشترک در سه اصل دولت‌گرایی، خودیاری و بقاء مشترکند. اصولی که روح و پایه‌های اصلی رهیافت رئالیستی از شعبه‌های مختلف آن به شمار می‌روند (Khani, 2007).

مفروضات امنیتی رئالیستی

رئالیست‌ها از سیاست جهان تصویر نسبتاً تیره‌ای ترسیم می‌کنند از نظر آنها، نظام بین‌الملل میدان مبارزه است و در آن کشورها با بی‌رحمی به دنبال فرصت‌هایی برای بهره‌گیری از یکدیگرند و در این میان اعتماد جایی ندارد (Waltz, 1919). با آن که کشورها گاهی با همدیگر همکاری می‌کنند، این همکاری محدودیت‌های خاص خود را دارد و با منطق حاکم بر رقابت امنیتی که هیچ اندازه همکاری نمی‌تواند آن را از بین ببرد محدود می‌شود. از نظر رئالیست‌ها صلح اصیل یعنی جهانی که در آن کشورها برای قدرت با یکدیگر رقابت نداشته باشند امکانپذیر نیست عبدالله خانی (Khani, 2007). بدین ترتیب تفکرات امنیتی رئالیست‌ها بر پنج پیش فرض رئالیست‌ها بر پنج پیش فرض اصلی و اساسی پایه‌گذاری گردیده که به صورت موردی به آن‌ها اشاره می‌گردد.

- فرض اول بر هرج و مرج گونه بودن نظام بین‌الملل تاکید دارد مطابق با این فرض به هرج و مرج گونه بودن به معنای بی‌نظمی نظام بین‌الملل نیست، بلکه نشان می‌دهد که هیچ گونه اقتدار برتری به منظور ایجاد قواعد و رویه‌های قانونی وجود ندارد و حاکمیت ذاتی کشورهاست.

- فرض دوم این که کشورها ذاتاً به اندازه‌ای توانمندی نظامی تهاجمی دارند که قابلیت آسیب رساندن و احتمالاً نابود کردن یکدیگر را به آن‌ها اعطا می‌کند. کشورها به طور بالقوه برای یکدیگر خطرناکند. قدرت نظامی هر کشور

به طور کلی سازمان‌های غیر حکومتی در چهارچوب روابط بین‌الملل عمل می‌کنند. آنها ضمن تاکید بر قدرت و منافع ملی، بر این اعتقادند که اصولاً از بین بردن غریزه قدرت صرفاً یک آرمان است و مبارزه بر سر قدرت در محیط فاقد اقتدار مرکزی صورت می‌گیرد. برخی از رئالیست‌ها میان سیاست خارجی و داخلی تفکیک قائل می‌شوند، زیرا سیاست خارجی در محیط فاقد اقتدار مرکزی عمل می‌کند، در حالی که سیاست داخلی در فضای نظم و قاعده وجود اقتدار مرکزی صورت می‌پذیرد (Qavam, 2013). رئالیست‌ها ضمن تاکید بر موضوع امنیت معتقدند که چنانچه دولتی نتواند امنیت خود را حفظ کند. به انجام دادن هیچ کاری قادر نخواهد بود. تحت این شرایط نیروی نظامی کارآمد برای حمایت از دیپلماسی، سیاست خارجی و در نهایت تامین امنیت ضروری است. در مقایسه با توانایی نظامی، توانایی اقتصادی نقش کمتری را در امنیت ملی ایفا می‌کند. طرفداران این دیدگاه بر این نظرند که تجربه تاریخی نشان دهنده آن است که انسان‌ها برحسب طبیعت خویش خود خوانده‌اند و نقاط ضعفی دارند که سبب ناکارایی آنان می‌شود (Qavam, 2014). براساس نظریه رئالیسم از آن جا که نمی‌توان از طریق سازمان‌های بین‌المللی و حقوق بین‌الملل صلح را برقرار نمود، بنابراین می‌بایست از تمهیداتی چون موازنه قدرت و بازدارندگی بهره جست. در بسیاری از موارد به هم خوردن موازنه قدرت باعث بروز جنگ در سیاست بین‌الملل می‌شود. بنابراین اگر همه دولت‌ها در صدد به حداکثر رسانیدن قدرت خویش باشند، ثبات و در نتیجه موازنه قدرت برقرار خواهد شد. تحت این شرایط نظم اتحادهای سیال می‌تواند تسهیل کننده این وضعیت باشد. بر این اساس با وجود آنکه فراهم کردن متحدین و ایجاد اتحاد برای بالا بردن سطح توانایی‌ها ضروری است، لکن نباید وفاداری متحدین را مسلم فرض کرد. رئالیسم یا واقع‌گرایی، مهم‌ترین و پایدارترین نظریه روابط بین‌الملل محسوب می‌شود. معمولاً جاذبه این نظریه به دلیل نزدیکی آن با عملکرد سیاستمداران و همچنین فهم متعارف از سیاست بین‌الملل، دانسته می‌شود (Moshirzadeh, 2007). واقع‌گرایی اگرچه ریشه در تاریخ بشری دارد، اما پیدایش رسمی آن به دوره پس از جنگ جهانی دوم باز می‌گردد. پیش از جنگ دوم، اندیشه‌گرایی واقع‌گرایی از سوی ادوارد کار ارائه شد و مورگنتا آن را به

معمولاً با تسلیحات ویژه‌ای که در اختیارش قرار دارد تعیین می‌شود.

- فرض سوم این که کشورها هرگز نمی‌توانند از مقاصد کشورهای دیگر مطمئن شوند، به ویژه هیچ کشوری نمی‌تواند مطمئن باشد که دیگری از توانمندی نظامی خود علیه او استفاده نخواهد کرد.

- فرض چهارم این است که اساسی‌ترین انگیزه‌ای که دولت‌ها را به حرکت در می‌آورد انگیزه بقاست کشورها می‌خواهند حاکمیت خود را حفظ کنند. این فرض که کشورها در مورد چگونگی بقا در نظام بین‌المللی، راهبردی فکر می‌کنند. کشورها اساساً خردمند. ولی در دنیای اطلاعات ناقص عمل می‌کنند. زیرا دشمنان در بسیاری مواقع برای پنهان نمودن قدرت، ضعف و یا مقاصد واقعی خود انگیزه‌هایی دارند (Khani, 1389). با توجه به موارد یاد شده فوق این نتیجه حاصل می‌گردد که کشورها در حالت کلی به بقا و تداوم حیات سیاسی خود می‌اندیشند که یک هدف کاملاً تدافعی است ولی همیشه اندیشه بقا و مستحکم نمودن پایه‌های حاکمیتی، خود می‌تواند برای دولت‌ها انگیزه‌هایی برای فکر کردن به تجاوز و گاهی انجام رفتار تجاوزکارانه را به وجود آورد.

رویکردهای نظری مفهوم امنیت در مکتب امنیتی کپنهاگ
نخستین کتاب مکتب کپنهاگ عبارت است از: «امنیت: چارچوب جدیدی برای تحلیل»، به قلم باری بوزان، اوله ویور و جاپ دو ویلد. این کتاب بیانگر چارچوبی جامع از تحلیل مطالعات امنیت است. در این کتاب دیدگاه سنتی به امنیت - که تأکید فراوانی بر مقوله نظامی‌گری و حوزه نظامی دارد - رد می‌شود؛ در عوض، بررسی خصوصیات امنیت به طور کل در پنج حوزه در دستور کار قرار می‌گیرد: «نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی». نویسندگان کتاب بر این عقیده‌اند که امنیت، نوع خاصی از سیاست است که در گستره وسیعی از مسائل کاربرد دارد (Wilde, 1998; Buzan et al, 1998). بر اساس پیشرفت‌های انجام شده در محیط پساجنگ سرد، دیدگاه سنتی امنیت، مورد انتقاد بسیاری از دانشمندان قرار گرفت. انتقاد اصلی بر تعریف سنتی از یک تهدید امنیتی است که طی آن درگیری بین دولتی، به عنوان منبعی از ناامنی تلقی نمی‌شود. طبق نظریات بوزان و هانسن، در بیشتر مدت جنگ سرد، مطالعات امنیتی بین‌المللی به واسطه یک برنامه

عمدتاً نظامی تعریف می‌شد؛ اما از دهه ۱۹۷۰ به بعد، هم‌زمان با پیشرفت رقابت تسلیحاتی هسته‌ای، این واژه به واسطه استقرار امنیت اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و انسانی توسعه یافت، و نه یک برنامه نظامی - سیاسی صرف (Buzan, 2010). برخی دانشمندان نظیر ویور (Waever, 1995)، محمد ایوب (Ayoob, 1997)، مایکل کلر و دانیل توماس (Klare, 2005)، با گسترش‌دهندگان تعریف امنیت موافق‌اند و برخی دیگر نظیر کن بوث (Booth, 1991)، و اسپایک پیترسون (Peterson, 1992) همسوی با تعمیق‌کنندگان تعریف امنیت هستند. برخلاف والت، ایوب پیش‌بینی کرده است که شمار وسیعی از بحران‌های خارجی و داخلی به منظور تهدید کشور ایجاد می‌شوند. طبق نظریات وی، «امنیت یا عدم امنیت در ارتباط با آسیب‌پذیری‌های داخلی و خارجی، که ساختارهای کشور را تهدید می‌کنند، یا پتانسیل براندازی یا تضعیف چشمگیر ساختارهای حکومت را دارند، تعریف می‌شوند» (Ayoob, 1997). از سوی دیگر، کلر و توماس مفهوم امنیت را به واسطه درک و دریافت بازیگران دولتی که در مقابل مسائل جهانی کمتر قادر به انجام واکنش هستند، گسترش دادند و اینکه به جای بقای حکومت، امنیت جهانی باید مورد توجه قرار گیرد. بنا بر اظهارات آن‌ها، «امنیت» جهان شامل امنیت اکولوژیک، محیطی و اقتصادی است و نه صرفاً امنیت نظامی؛ بنابراین آن‌ها فرض را بر این گذاشتند که تمام بازیگران به‌طور مساوی تحت تأثیر تهدیدات جهانی هستند و اینکه برای همکاری و واکنش به این تهدیدات انگیزه دارند. امنیت تبدیل به همه‌چیز مردم می‌شود و نمی‌توان آن را به عنوان یک ارزش تحلیلی مستثنی کرد. بنا بر نقل‌قول مشهور رابرت آرت در خصوص امنیت به عنوان یک مفهوم علوم اجتماعی، «امنیت به لحاظ معنا مبهم است و بسیار منعطف» (Art, 1993). شکی وجود ندارد که مکتب کپنهاگ حوزه وسیع‌تری را برای مفهوم امنیت ارائه کرده و بنابراین دارای کاربرد بیشتری در سیستم جهانی است؛ بنابراین، با توجه به آراء و نظریات مکتب کپنهاگ، درحالی که عوامل عینی و مادی در درک امنیت حائز اهمیت هستند، تحلیل دامنه وسیع‌تری از امنیت که شامل بخش‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است، مهم تلقی می‌شوند. در این رابطه، به منظور مشاهده این موضوع که آیا ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی به سوی نظم

می‌پردازد. مقاله «چگونگی کاربری مولفه‌های امنیتی در قفقاز جنوبی» نوشته ابراهیمی و اصولی (۱۳۹۵) تحلیل می‌کند که چگونه مولفه‌هایی چون قطبیت، ساخت اجتماعی، نوع دولت و مرزبندی می‌توانند در چارچوب یک امنیتی گسترده‌تر یا به عنوان یک حوزه مستقل به کار گرفته شوند، و نتیجه می‌گیرد که روسیه نقش مرکزی را در ساختار امنیتی این منطقه ایفا می‌کند و تعامل میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای جهت‌گیری‌های آینده امنیتی و همکاری‌ها را تعیین می‌کند.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از نوع کاربردی با رویکرد آینده‌پژوهی است. روش اصلی، دلفی کمی در سه دور متوالی همراه با تکنیک سناریونویسی مورفولوژیکی و تحلیل متقاطع بوده است. در مرحله نخست، با مرور ادبیات سیستماتیک و مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۸ کارشناس اولیه، ۲۵ عامل کلیدی شناسایی شد. سپس پنل دلفی متشکل از ۳۲ کارشناس منتخب (۱۸ استاد دانشگاه و پژوهشگر، ۱۱ تحلیل‌گر سیاسی-امنیتی، ۳ دیپلمات و سفیر سابق)، تشکیل گردید. معیار انتخاب خبرگان، حداقل ۱۰ سال تجربه مرتبط و آشنایی عمیق با قفقاز بود. در دوره‌های اول تا سوم، پرسشنامه‌های ساختاریافته شامل دو بخش بود: مقیاس لیکرت پنج‌درجه‌ای برای سنجش اهمیت عوامل و مقیاس ۰-۱۰۰ درصدی برای احتمال وقوع سناریوها. پس از هر دور، بازخورد آماری (میانگین، انحراف استاندارد، ضریب واریاسیون) به خبرگان ارائه و پرسشنامه اصلاح شد. اجماع با معیار $CV \leq 0.5$ و آزمون غیرپارامتریک کروسکال-والیس ($p < 0.05$) سنجیده شد. در نهایت، با تلفیق نتایج دلفی و تحلیل متقاطع عوامل، چهار سناریوی محتمل تا سال ۲۰۳۵ ترسیم گردید. پایایی ابزار با آزمون آلفای کرونباخ (بالای ۰/۸۵) و روایی محتوایی از طریق نظر خبرگان تأیید شد. این روش ترکیبی، اعتبار و قابلیت تعمیم‌پذیری مناسبی برای مطالعات آینده‌پژوهی امنیتی فراهم آورد.

منطقه‌ی مورد مطالعه

قفقاز ناحیه‌ای است بین دریای سیاه و دریای خزر، منطقه‌ای در اوراسیا که از شمال به روسیه و از جنوب غرب به

امنیت منطقه‌ای جدید می‌رود یا خیر، جنبه‌های مرتبط گوناگونی از موضوعات امنیتی، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. یادآوری این نکته ضروری است که بوزان، اولین نقدهای جدی بر روی رهیافت‌های امنیتی موجود را از اواخر دهه ۱۹۸۰ مطرح ساخت، که بر اساس آن، بقای دولت‌ها یا بازیگران دولتی، فقط توسط اسباب و عوامل نظامی مورد تهدید قرار نمی‌گیرند؛ بلکه باید سایر حوزه‌های موضوعی-سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و منطقه‌ای-را نیز بدان اضافه کرد. بنابراین اگرچه به‌طور سنتی، نظریه امنیت ملی به حوزه نظامی وابسته بود، اما امروزه این امنیت ملتهاست که به‌عنوان مهم‌ترین به وجود آورندگان مفهوم هویت، امنیت ملی را تعیین می‌نماید (Chena, 2008).

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

قفقاز جنوبی و ترتیبات امنیتی آن بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به جهت اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی به تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از سیاست‌های بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و ایجاد نگرانی‌های امنیتی مختلف در مناطق پیرامونی خودش مورد توجه محققان و نویسندگان فراوانی واقع شده و کتاب‌ها و مقالات مختلفی به زبان‌های گوناگون راجع به این منطقه تدوین و منتشر گردیده است. مقاله «کنشگری امنیتی اولیه در قفقاز جنوبی» کولایی و همکاران (Kolaee et al, 2016) روسیه را به‌عنوان یک کنشگر امنیتی فعال معرفی می‌کند که حضور و نفوذ جدی‌اش در ترتیبات امنیتی منطقه، حل مناقشات داخلی و بین‌المللی و شکل‌دهی به سیاست‌های امنیتی را تعیین می‌کند. مقاله «رویکرد ترکیه و روسیه در ترتیبات امنیتی قفقاز جنوبی» نیز به منافع و سیاست‌های دو قدرت منطقه‌ای و چشم‌انداز حضور آنان در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی می‌پردازد و پیامدهای این رویکردها را برای ثبات منطقه بررسی می‌کند. همچنین، تحقیقات دیگری در این زمینه روندهای سیاسی و امنیتی قفقاز جنوبی را از زمان فروپاشی شوروی تحلیل می‌کند و به بررسی کاربری مولفه‌های امنیتی در این فضا می‌پردازد. فلاح و سینجلی (Fallah and Sinjali, 2010) در کتاب راهبردهای اسرائیل در اوراسیا (با تأکید بر آسیای مرکزی و قفقاز) به بررسی تحولات سیاسی-امنیتی در قفقاز جنوبی و نقش نیروهای تأثیرگذار در سیاست‌های خارجی منطقه

زمین‌های پست احاطه شده، جدا کننده اروپا و آسیا و مرز
کشورهاست (Chivers, 2006).

ترکیه و از غرب به دریای سیاه و از شرق به دریای خزر و
از جنوب به ایران محدود است. کوه‌های قفقاز که توسط

شکل ۱: جغرافیای سیاسی قفقاز احمدی و همکاران (Ahmadiet al, 2026)

Fig. 1: Political geography of the Caucasus Source: (Ahmadiet al, 2026)

۱۸۶۰۰۰ کیلومتر مربع است و جمعیت آن رو به افزایش است، که در اوایل سال ۲۰۱۹ کمی بیش از ۱۸ میلیون نفر بود. بیش از نیمی از جمعیت مسلمان هستند. در فضای ژئوپلیتیک کلاسیک، درگیری تاریخی بین خشکی و دریا، بین تالاسوکرات‌ها و تلوروکراسی‌ها، یعنی بین مفهوم «برتری آب» در مقابل درک «برتری از طریق در اختیار داشتن زمین‌های وسیع» در منطقه قفقاز جنوبی در جریان است. در حال حاضر، این نبرد به درگیری بین سرزمین‌های آتلانتیک جدید و اوراسیاگرایی جدید تبدیل می‌شود، زیرا از نظر تاریخی تالاسوکرات‌ها با غرب و ایدئولوژی آتلانتیک، از جمله ایالات متحده، ناتو و کشورهای اتحادیه اروپا مرتبط هستند، در حالی که تلوروکراسی‌ها با شرق، با ایدئولوژی اوراسیاگرایی و روسیه مرتبط هستند (Giuashvili, 2022). نقش ژئوپلیتیکی منحصر به فرد قفقاز جنوبی عمدتاً به موقعیت مکانی آن نسبت داده می‌شود. در جهت شمال-جنوب، این کشور بین دو منطقه‌ای که بیشترین تغییرات را در جهان دارند، قرار دارد. در شمال، فدراسیون روسیه، بزرگترین کشور جهان، قرار دارد که در حدود سی سال گذشته تغییرات اساسی در آن رخ داده است، که مربوط به طراحی مجدد کلی ایدئولوژی، نظم اجتماعی-اقتصادی و دولتی آن است. در جنوب، خاورمیانه بزرگ قرار دارد که نوسازی آن یکی از مسائل کلیدی مدرنیته است. نقش قفقاز

قفقاز که بین دریای سیاه، دریای آزوف و دریای خزر واقع شده است، همواره نقش مهمی در تاریخ جهان ایفا کرده است (شکل ۱). از همان دوران تاریخی، این منطقه به عنوان یک قطب ژئوپلیتیکی مهم در نظر گرفته می‌شد که به مردم اجازه می‌داد تا به اعماق قاره اوراسیا سفر کنند، مناطق وسیع زمینی و شبکه‌های حمل و نقل را کنترل کنند. این موضوع در قرن دوم پیش از میلاد، زمانی که جاده ابریشم از سرزمین‌های شمالی و جنوبی رشته‌کوه قفقاز بزرگ عبور می‌کرد و سواحل شمالی دریای سیاه را با چین، خاورمیانه و خاور نزدیک را با اروپا متصل می‌کرد، به خوبی شناخته شده بود (Behrendt et al, 2025). یکی از مهمترین ویژگی‌های ژئوپلیتیکی این منطقه پس از تغییر در وضعیت ژئوپلیتیکی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی پدیدار شد. در نتیجه، مناطق شمالی رشته‌کوه قفقاز بزرگ در قلمرو فدراسیون روسیه باقی ماند و قلمرو ماوراء قفقاز شوروی سابق، سه جمهوری قفقاز جنوبی ارمنستان، آذربایجان و گرجستان، به کشورهای مستقل تبدیل شدند. بنابراین قفقاز جنوبی به یک زیرمنطقه جداگانه تبدیل شد که هنوز به طور کامل شکل نگرفته بود، اما از نظر ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی واقعی بود و توسط همه بازیگران اصلی بین‌المللی به رسمیت شناخته شد. مساحت کل قفقاز جنوبی به همراه مساحت مناطق جدایی‌طلب، کمی بیش از

جنوبی از زمان آغاز جنگ در سوریه افزایش یافته است، زیرا با ایران هم‌مرز است و در تماس نزدیک با مناطق جنگی قرار دارد. در جهت غرب-شرق، این منطقه به معنای واقعی کلمه دریچه‌ای به دریای خزر و آسیای مرکزی است. جمهوری‌های قفقاز، کشورهای سکولاری هستند که اصول اساسی دموکراسی را پذیرفته‌اند (Bekiarova, 2019).

بحث و نتایج

پژوهش حاضر با به کارگیری روش دلفی کمی در سه دور متوالی و مشارکت ۳۲ کارشناس منتخب (شامل ۱۲ استاد

دانشگاه، ۸ تحلیل‌گر ارشد سیاسی-امنیتی، ۷ دیپلمات سابق و ۵ متخصص نهادهای بین‌المللی) به نتایج قابل توجهی دست یافت. پس از سه دور، از ۲۵ عامل اولیه، ۱۸ عامل با سطح اجماع آماری قابل قبول ($CV \leq 0.5$) و انحراف استاندارد نسبتاً پایین) تأیید شدند. یافته‌ها در سه بخش اصلی ارائه می‌شوند: عوامل کلیدی، ارزیابی سناریوها، و نیروهای محرک و بازدارنده. تحلیل‌ها بر پایه آمار توصیفی، آزمون‌های غیرپارامتریک (کروسکال-والیس) و تفسیر کیفی نظرات خبرگان انجام شده است.

(۱) عوامل کلیدی تأثیرگذار بر نظم امنیتی آینده قفقاز جنوبی

جدول ۱: ده عامل کلیدی برتر بر اساس میانگین اهمیت (مقیاس لیکرت ۱-۵) - دور سوم دلفی

Table 1: Top ten key factors based on average importance (Likert scale 1-5) – Delphi round 3

رتبه	عامل کلیدی	میانگین (M)	انحراف استاندارد (SD)	ضریب واریاسیون (CV)	سطح اجماع
1	روابط آذربایجان-ارمنستان و فرآیند صلح	78.4	42.0	09.0	بسیار بالا
2	نقش و نفوذ ترکیه و محور ترکیه-آذربایجان	65.4	51.0	11.0	بسیار بالا
3	وضعیت کریدورهای حمل‌ونقل (زنگزور، میانی، شمال-جنوب)	59.4	48.0	10.0	بسیار بالا
4	تضعیف یا تداوم حضور نظامی-سیاسی روسیه	47.4	63.0	14.0	بالا
5	دیپلماسی انرژی، خطوط لوله و منابع گازی	38.4	55.0	13.0	بالا
6	سطح تعهد و حضور اتحادیه اروپا و ناتو	25.4	71.0	17.0	بالا
7	سیاست‌های ایران در قفقاز جنوبی	19.4	68.0	16.0	بالا
8	رقابت ژئوپلیتیک روسیه-غرب	12.4	74.0	18.0	متوسط-بالا
9	نقش چین و ابتکار کمربند و جاده	94.3	82.0	21.0	متوسط
10	تحولات داخلی گرجستان، ارمنستان و آذربایجان	87.3	79.0	20.0	متوسط

تحلیل جدول ۱: عامل «روابط آذربایجان-ارمنستان» با میانگین بسیار بالا (۷۸/۴) و ضریب واریاسیون پایین (۰/۰۹) به عنوان محوری‌ترین متغیر شناسایی شد. خبرگان اتفاق نظر داشتند که هرگونه توافق صلح پایدار یا تشدید تنش‌ها، مانند یک دومینو، بر سایر عوامل اثر خواهد گذاشت. این عامل نه تنها ساختاری است، بلکه به عنوان «ریسک اصلی» شناخته می‌شود. آزمون کروسکال-والیس نشان داد تفاوت معنادار ($p < 0.05$) بین این عامل و سایر عوامل وجود دارد. عامل دوم (محور ترکیه-آذربایجان) و سوم (کریدورها) حاکی از ظهور یک قدرت منطقه‌ای نوظهور است. کارشناسان تأکید کردند که تکمیل کریدور زنگزور و موفقیت کریدور میانی می‌تواند روسیه را به حاشیه براند و دسترسی ایران به ارمنستان و گرجستان را تحت

تأثیر قرار دهد. این دو عامل با هم، بیش از ۹۰٪ خبرگان را به سمت پذیرش «گذار از هژمونی روسیه» سوق دادند. تضعیف روسیه (رتبه ۴) با SD نسبتاً بالاتر (۰/۶۳) نشان‌دهنده دوگانگی نظرات است؛ برخی کارشناسان آن را برگشت‌ناپذیر می‌دانند، در حالی که عده‌ای به دلیل اهرم‌های امنیتی (پایگاه‌های نظامی) و انرژی، همچنان ظرفیت بازگشت محدود را محتمل ارزیابی کردند. سیاست‌های ایران (رتبه ۷) هرچند مهم است، اما خبرگان معتقدند رویکرد سنتی امنیتی-دفاعی ایران، آن را نسبت به دیپلماسی اقتصادی ترکیه عقب انداخته است. چین بیشتر به عنوان بازیگر اقتصادی-زیرساختی دیده می‌شود تا بازیگر امنیتی مستقیم.

(۲) ارزیابی احتمال وقوع سناریوهای آینده تا افق ۲۰۳۵

جدول ۲: احتمال وقوع سناریوهای چهارگانه (مقیاس ۰-۱۰۰ درصد) - دور سوم

Table 2: Probability of occurrence of four scenarios (scale 0-100%) - third round

رتبه محتمل بودن	سطح اجماع	CV	انحراف استاندارد	میانگین احتمال (%)	سناریو
1	بالا	25.0	4.12	6.48	تعادل شکننده (چندجانبه) غالب
2	متوسط	58.0	8.15	3.7	همکاری منطقه‌ای بومی
3	بسیار بالا	67.0	2.11	8.16	قطبی‌سازی جدید و درگیری نیابتی
4	بسیار بالا	22.1	9.8	3.7	انسداد و بی‌نظمی

سناریوی قطبی‌سازی: احتمال ۸/۱۶٪ اما با ریسک بسیار بالا. در این حالت، رقابت روسیه- غرب و ایران- ترکیه منطقه را به عرصه درگیری نیابتی تبدیل می‌کند. کارشناسان هشدار دادند که تشدید جنگ اوکراین یا تنش‌های ایران- اسرائیل/غرب می‌تواند این سناریو را فعال کند.

سناریوی بی‌نظمی: کم‌احتمال‌ترین سناریو (با احتمال تنها ۳/۷٪) است، از نظر تخریب‌کنندگی، ویرانگرترین گزینه به شمار می‌رود. در این سناریو، تداوم درگیری‌های فریز شده، ضعف شدید نهادهای منطقه‌ای و رقابت بی‌قاعده و بی‌قانون میان بازیگران، منجر به بی‌ثباتی مزم، افزایش مهاجرت‌های اجباری، فروپاشی اقتصادی در برخی مناطق و حاشیه‌نشینی کامل تعدادی از بازیگران خواهد شد. این وضعیت می‌تواند قفقاز جنوبی را به یک منطقه خاکستری ناامن و فاقد حاکمیت مؤثر تبدیل کند که پیامدهای منفی آن فراتر از مرزهای منطقه گسترش یابد.

۳) نیروهای تسهیل‌کننده و بازدارنده

تحلیل سناریوها: سناریوی غالب (تعادل شکننده چندجانبه): با ۶/۴۸٪ احتمال، محتمل‌ترین آینده است. در این سناریو، ترکیه-آذربایجان تسلط نسبی اقتصادی- نظامی پیدا می‌کنند، روسیه حضور محدود اما مؤثر (به‌ویژه در ارمنستان و گرجستان) دارد، ایران نقش حاشیه‌ای‌تری ایفا می‌کند و غرب از طریق انرژی و کریدورها وارد می‌شود. شکنندگی این سناریو ناشی از وابستگی شدید به ثبات روابط باکو-ایروان است. کوچک‌ترین تنش مرزی یا اختلال در کریدورها می‌تواند آن را بی‌ثبات کند.

سناریوی همکاری منطقه‌ای: با وجود مطلوبیت برای همه بازیگران (به‌ویژه ایران)، احتمال آن تنها ۳/۲۷٪ است. انحراف استاندارد بالا (۸/۱۵) نشان‌دهنده تردید جدی خبرگان است. تحقق این سناریو نیازمند ایجاد مکانیسم‌های اعتمادسازی عملی (مانند مدیریت مشترک کریدور زنگرور، گفتگوی ۳+۳ مؤثر، و توافقنامه‌های امنیتی چندجانبه) است. خبرگان تأکید کردند که بدون حل مسئله ارمنستان-آذربایجان، این سناریو عملاً غیرقابل دسترس خواهد ماند.

جدول ۳: مهم‌ترین عوامل تسهیل‌کننده و بازدارنده (مقیاس ۱-۵)

Table 3: The most important facilitating and inhibiting factors (scale 1-5)

رتبه	نوع عامل	عامل کلیدی	میانگین تأثیر	SD
1	تسهیل‌کننده	ایجاد مکانیسم‌های اعتمادسازی و دیالوگ چندجانبه	41.4	59.0
2	تسهیل‌کننده	تنوع‌بخشی به کریدورهای انرژی و حمل‌ونقل	27	64.0
-	تسهیل‌کننده	توافق صلح پایدار ارمنستان-آذربایجان	62.4	47.0
1	بازدارنده	تداوم مناقشات ارضی، قومی و تاریخی	68.4	51.0
2	بازدارنده	رقابت شدید ژئوپلیتیک قدرت‌های بزرگ	52.4	68.0
3	بازدارنده	ضعف نهادهای منطقه‌ای و عدم اراده سیاسی مشترک	03.4	75.0
4	بازدارنده	تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی خارجی	89.3	82.0

معماری امنیتی بومی را با چالش مواجه می‌سازد. رقابت قدرت‌های بزرگ نیز به عنوان عامل بازدارنده دوم، منطقه

قوی‌ترین بازدارنده، تداوم مناقشات ارضی است که ریشه در تاریخ، هویت و جغرافیا دارد. این عامل ساختاری، هرگونه

را در وضعیت «امنیت‌گرایی» نگه می‌دارد. در مقابل، مکانیسم‌های اعتمادسازی قوی‌ترین تسهیل‌کننده است. خبرگان بر لزوم گذار از رویکردهای «حاصل جمع صفر به بازی‌های برد-برد» تأکید داشتند. تنوع کریدورها نیز می‌تواند وابستگی‌ها را کاهش دهد و زمینه همکاری را فراهم آورد. تفسیر کلی یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد قفقاز جنوبی در حال تجربه یک «گذار ژئوپلیتیک ساختاری» از نظم تک‌قطبی روسی به سمت یک نظم چندقطبی شکننده است. این گذار نه حتمی و نه خطی است، بلکه به شدت وابسته به انتخاب‌های استراتژیک بازیگران در ۵-۷ سال آینده خواهد بود. از منظر نظری، نتایج بیشتر با واقع‌گرایی ساختاری (والتز و میرشایمر) و نظریه امنیت منطقه‌ای مکتب کپنهاگ همخوانی دارد. منطقه هنوز در مرحله «امنیت‌گرایی» قرار دارد و «امنیت‌سازی» نیازمند تغییر گفتمان و ایجاد هویت امنیتی مشترک است.

نتیجه‌گیری

قفقاز جنوبی در طول قرن‌ها همیشه عرصه رقابت کشورهای مختلف بوده است. قفقاز جنوبی منطقه‌ای پیچیده از روابط متقابل بر سر حکومت و وابستگی، امنیت و درگیری، تجارت و انرژی است. این منطقه سرشار از ذخایر انرژی است و از هنگام فروپاشی اتحاد شوروی به منطقه تضاد منافع تبدیل شده است (Zibaei and Vazirlou, 2026). پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش دلفی کمی و تکنیک سناریونویسی، تلاش کرد تا با مشارکت ۳۲ کارشناس برجسته، عوامل کلیدی شکل‌دهنده نظم امنیتی آینده این منطقه را شناسایی کرده و سناریوهای محتمل تا افق ۲۰۳۵ را ترسیم نماید. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که منطقه در حال خروج از نظم تک‌قطبی مبتنی بر سلطه نسبی روسیه و حرکت به سوی یک نظم چندقطبی شکننده است که در آن بازیگران منطقه‌ای مانند ترکیه و آذربایجان وزن بیشتری یافته‌اند. مهم‌ترین یافته پژوهش، برجسته شدن روابط آذربایجان-ارمنستان به عنوان محوری‌ترین عامل کلیدی (میانگین ۷۸/۴) است. این متغیر نه تنها بر سایر عوامل اثرگذار است، بلکه به مثابه نقطه کانونی تحولات عمل می‌کند. پس از آن، نقش محور ترکیه-آذربایجان، وضعیت کریدورهای حمل‌ونقل (به‌ویژه زنگزور و

میانی)، و تضعیف نسبی حضور روسیه قرار دارند. این الگو تأیید می‌کند که جغرافیای مناقشه، انرژی و کریدورها همچنان سه ستون اصلی ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی باقی مانده‌اند. از میان چهار سناریوی ترسیم‌شده، سناریوی تعادل شکننده چندجانبه با احتمال نزدیک به ۴۹ درصد، محتمل‌ترین آینده ارزیابی شد. در این سناریو، ترکیه-آذربایجان تسلط نسبی اقتصادی-نظامی خواهند داشت، روسیه حضور محدود اما هوشمندانه‌ای حفظ خواهد کرد، ایران نقش حاشیه‌ای‌تری ایفا می‌کند و غرب عمدتاً از طریق ابزارهای اقتصادی و انرژی وارد میدان می‌شود. شکنندگی این سناریو، آن را به وضعیتی ناپایدار تبدیل کرده که کوچک‌ترین اختلال می‌تواند آن را به سمت قطبی‌سازی یا بی‌نظمی سوق دهد. سناریوی همکاری منطقه‌ای بومی هرچند از منظر اصولی مطلوب‌ترین گزینه است (با احتمال ۲۷ درصد)، اما به دلیل بی‌اعتمادی تاریخی عمیق، رقابت‌های ژئوپلیتیک و ضعف نهادهای منطقه‌ای، تحقق آن نیازمند اراده سیاسی جدی و مکانیسم‌های اعتمادسازی عملی است. دو سناریوی منفی (قطبی‌سازی و بی‌نظمی) هرچند احتمال کمتری دارند، اما آثار تخریبی بسیار بالایی خواهند داشت و نباید از نظر سیاست‌گذاران دور بمانند. از منظر نظری، یافته‌های این پژوهش بیشتر با واقع‌گرایی ساختاری و نظریه امنیت منطقه‌ای مکتب کپنهاگ همخوانی دارد. منطقه هنوز در مرحله «امنیت‌گرایی» قرار دارد و گذار به مرحله «امنیت‌سازی» نیازمند تغییر گفتمان از رقابت صفر-مجموع به همکاری برد-برد است. علاوه بر این، نتایج پژوهش بر اهمیت عوامل غیرسنتی مانند کریدورها و دیپلماسی انرژی در شکل‌گیری نظم‌های امنیتی جدید تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که در دنیای امروز، جغرافیای اقتصادی به همان اندازه جغرافیای سیاسی اهمیت یافته است. پژوهش حاضر حاوی درس‌های مهمی برای بازیگران منطقه‌ای است. سیاست‌های سنتی امنیتی-دفاعی ایران هرچند ضروری هستند، اما به تنهایی کافی نیستند. ایران باید با گذار به دیپلماسی اقتصادی-ترانزیتی فعال، از حاشیه‌ای شدن جلوگیری کند. تقویت کریدور شمال-جنوب، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مشترک با ارمنستان و گرجستان، و ابتکار عمل در ارتقای فرمت ۳+۳ از «گفتگو» به «تصمیم‌گیری عملیاتی» می‌تواند اهرم‌های ایران را تقویت نماید. همچنین، مدیریت هوشمندانه روابط

جانبه بر کریدورها و همکاری در حوزه‌های محیط زیستی و ضدتروریسم می‌تواند اعتماد از دست رفته را بازسازی کند.

پیشنهادهای سیاستی عملی

(۱) ایجاد «مجمع قفقاز» با مشارکت ایران، ترکیه، روسیه، آذربایجان، ارمنستان و گرجستان برای بحث درباره مدیریت کریدورها و مسائل امنیتی مشترک.

(۲) توافقنامه‌های اقتصادی- امنیتی چندجانبه حول پروژه‌های ترانزیتی برای تبدیل «رقابت» به «همکاری و ایسته».

(۳) دیپلماسی انرژی که در آن ایران، آذربایجان و ترکیه بتوانند نقش مکمل ایفا کنند.

(۴) تقویت روابط ایران- ارمنستان به صورت هوشمندانه با تأکید بر منافع اقتصادی مشترک.

(۵) آماده‌سازی سناریو محور سیاست خارجی؛ به‌ویژه تمرکز بر سناریوی غالب (تعادل شکننده) و آمادگی برای سناریوهای بدبینانه.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «چالش‌های ژئوپلیتیکی موثر بر سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز جنوبی می‌باشد».

با آذربایجان بدون آسیب به روابط با ارمنستان، نیازمند رویکردی ظریف و چندبعدی است. ترکیه و آذربایجان در موقعیت مناسبی برای بهره‌برداری از فرصت‌های کنونی قرار دارند، اما باید مراقب باشند که تسلط بیش از حد، واکنش‌های متقابل ایجاد نکند. روسیه نیز باید بین حفظ حداقل نفوذ و هزینه‌های بالای درگیری انتخاب کند. اتحادیه اروپا و ناتو می‌توانند با تمرکز بر تنوع‌بخشی به منابع انرژی و حمایت از پروژه‌های ترانزیتی، نقش سازنده‌تری ایفا کنند، اما دخالت مستقیم آن‌ها ممکن است رقابت‌ها را تشدید نماید. از سوی دیگر، تداوم مناقشات ارضی و قومی قوی‌ترین نیروی بازدارنده شناسایی شد (میانگین ۶۸/۴). بدون حل نسبی این مناقشات، ایجاد هرگونه معماری امنیتی بومی تقریباً غیرممکن خواهد بود. چالش دیگر، ضعف نهادهای منطقه‌ای است. فرمت‌هایی مانند ۳+۳ تاکنون بیشتر جنبه تشریفاتی داشته‌اند و نیازمند تبدیل به مکانیسم‌های الزام‌آور هستند. در مقابل، فرصت‌های قابل توجهی نیز وجود دارد. قفقاز جنوبی می‌تواند به عنوان حلقه اتصال کریدور میانی، پلی میان اروپا، آسیای مرکزی و خاورمیانه شود. تنوع کریدورهای حمل‌ونقل و انرژی می‌تواند وابستگی‌های تک‌جانبه را کاهش دهد و زمینه همکاری را فراهم آورد. ایجاد مکانیسم‌های اعتمادسازی مانند توافقنامه‌های مدیریت مشترک مرزها، نظارت چند

پانویس

1-Securitization

References

- Ahmadi, S. et al, 2026. Geopolitical challenges affecting Iran's foreign policy in the South Caucasus, Res. Earth. Sci. v. 17(1), p. 79-94. DOI: 10. 48308/esrj. 2025. 106604 (In Persian).
- Ayoob, M., 1997. Defining Security: A Subaltern Realist Perspective. In Krause, K. and Williams, M. (Eds.), Critical Security Studies: Concepts and Cases, p. 121-146. University of Minnesota Press. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctttv088>. 9, (visited: 23, April/2015).
- Behrendt, S., Beirut, K. and Tbilisi, I., 2025. Analytical digest Caucasus South Caucasus: Scenarios for an Uncertain Future, p. 1-7.
- Bekiarova, N., 2019. South Caucasus as a Region of Strategic Importance, Ijasos-International E-Journal of Advances in Social Sciences, v. 14, <http://ijasos.ocerintjournals.org> 1016

2-Desecuritization

- Booth, K., 1991. Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice, International Affairs, v. 67.
- Buzan, B., 2011. People, States and Fear, translated by the Institute for Strategic Studies, Tehran: Institute for Strategic Studies (In Persian).
- Buzan, B. and Hansen, L., 2009. The Evolution of International Security Studies, New York: Cambridge.
- Buzan, B., Waver, O. and Wilde, J.D., 1998. Security: A New Framework for Analysis, Lynne Rienner.
- Chena, S., 2008. L' E Cope De Copenhagen Relations Internationales, in Revue Asylon, v. 4.
- Fallah, R. and Sinjali, T., 2010. Israel's Strategies in Eurasia (with Emphasis on Central Asia and the Caucasus), Noor Thought-Building Studies Institute Publications, 245 p.
- Genté, R., 2022. Broken Dream: The oligarch, Russia, and Georgia's drift from Europe",

- European Council on Foreign Relations, Available at: <https://ecfr.eu/publication/broken-dream-the-oligarch-russia-and-georgias-drift-from-europe/>.
- Giushvili, T., 2022. The South Caucasus in an 'Interregnum': the shifting power dynamics in the wake of Russia's war in Ukraine, STG Policy Briefs 2022/32 (Florence: European University Institute, <https://cadmus.eui.eu/entities/publication/c601c741-7728-5276-ae93-a2e6be5961f4>
- Hafeznia, M.R., 2006. Principles and concepts of geopolitics. Mashhad: Papeli Publications, 220 p (In Persian).
- Ibrahim, A., 2012. Azerbaijan - İran Geriliminin Perde Arkası. Dünya Bulletin. <http://www.dunyabulletini.net/haber/198904/azerbaycan-iran-geriliminin-perde-arkasi>
- Kandelaki, G., 2023. Russia is losing in Ukraine but winning in Georgia, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russia-is-losing-inukraine-but-winning-in-georgia/> (Accessed: October 29, 2023).
- Khani, A., 2007. National Security Threats, Abrar Moaser Institute for International Studies and Research, Tehran (In Persian).
- Klare, M. and Thomas, D., 1994. World Security: Challenges for a New Century, New York: St. Martin's Press.
- Kolaei, E., Eslami, M. and Osouli, G., 2016. Russian security activism in the "South Caucasus". Central Asia and The Caucasus Journal, v. 22(95), p. 97-136.
- Merabishvili, G., 2015. The EU and Azerbaijan: Game on for More Normative Policy? Centre for European Policy Studies. <https://www.ceps.eu/publications/eu-and-azerbaijan-game-more-normative-policy>
- Mojtahed-Zadeh, P., 2011. Political geography and geopolitical policy (2nd ed., 4th printing). Tehran: Samt Publications (In Persian).
- Moshirzadeh, H., 2007. Evolution in International Relations Theories, Samat Publications, Tehran, 274 p (In Persian).
- Peterson, V.S., 1992. Gendered States: Feminist (Re) Visions of International Relations Theory, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Qavam, A.A., 2014. Foreign Policy and International Politics, Samt Publications, 19th Edition, Tehran (In Persian)].
- Qasemi, F., 2012. Principles of International Relations, Mizan Publications, Tehran, 189 p (In Persian).
- Rferl.org, 2023. World: Was Soviet Collapse Last Century's Worst Geopolitical Catastrophe?, April 29, 2005, Available at: <https://www.rferl.org/a/1058688.html> (Accessed: October 29, 2023).
- Russia-briefing.org, 2023. Armenia-Russia Trade and Investment summary, 2023. <https://www.russia-briefing.com/news/armenia-russia-trade-andinvestment-summary-2023.Htm>
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023. Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to media questions following the G20 Summit, https://mid.ru/en/foreign_
- Walt, S.M., 1991. The Renaissance of Security Studies, Mershon International Studies Review, v. 35(2).
- Zibaei, M. and Vazirlou, R., 2026. Relations between the South Caucasus and West Asia (2020–2025): the Republic of Azerbaijan and the UAE, Central Eurasia Studies, v. 18(2), p. 171-198 (In Persian).